

Poeto žodis:
**BRAZDŽIONIO IEŠKOTASIS IR
SURASTASIS**

Aš kalbėjau sunkiais ir prastais žodžiais (1931)
...jau nebe taip jaučiu, jau nebe tas esu (1933)
Baisūs mano žodžiai, liūdnos mano mintys (1936)

Žodis ir pasaulėjauta

Kankinasi motina, iki duoda pasauliui naują gyvybę. Kankinasi rašytojas, iki suranda žodį savo dvasios kūrybai apipavidalinti. Kiekviena kūryba yra kančia, o tik po jos yra džiaugsmas.

Sunku ne kartą žodį surasti beletristui, dar sunkiau grynajam poetui. Jam žodis turi būti kaip išsirpusi vynuogė: prisunkęs spalvos, aromato, gyvo plazdančio jausmo. Turi būti akordas — skambėte skambėti. Ir juo naujesnis poeto vidaus pasaulis, juo ir žodis sunkiau surandamas. Bepig tiems, kurie moka prosenių sąvokomis ir žodžiais gyventi.

Kova dėl žodžio yra ir Brazdžionio kelias. Jo žodis tai paveikslas ir melodija. Ir tas žodžio vaizdas bei garsas Brazdžionio vartojamas originaliai.

Brazdžionio žodynas nėra vienalytis — net trejopas. Iš vienos pusės jis tokis artimas Putino, Santvaro, Kossu-Aleksandravičiaus žodžiui su visa emocija, gamtine, smulkiąja ar stambiają, konkrečiąja ar slėpiningąja simbolika: nebylė balandėlė, kristalo taurė, pavasario balsai, žydinti ramunė, linguojantis kmynas, žvaigždėtas liūdesys, javo ir kukalio šiaudas, rasos lašelis, atvertos durys, burinis laivelis, samanė bitelė, žilos samanos, pakrančių balti ajarai, benamė paukštė, šviesios žvaigždės, žydinti širdis, mėlyna žydrynė.

Šalia šito gamtinio giedrumo eina antra žodinių vaizdų kategorija: miestai su tūnojančia homora, marios su skęstančiom jachtom, ugnis ir patrankos, marmuro bažnyčios, naftos šaltiniai, streikai, varžytynės, tautos pekla, valpurgija kabaretuos ir citadelėse, milijonai bankuose, kabinetai, šnipai, diktatoriai, karaliai, prezidentai, inteligentai ir bedarbiai, prekyviečių haremai, pavasario lelijų mon bijou, nivea creme, taxi, senas patefonas, gyvenimo šetanija, juodas sukinsyn, nuliūdęs emigrantas iš SSSR.

Tai jau naujas žodis, paimtas iš modernaus, civilizacijos pasaulio. Tiesa, panašus civilizacinio gyvenimo žodis buvo vartojamas *Keturių vėjų* laikais. Tačiau Brazdžionis čia jį pavartoja kitokia prasme. Tą naujos prasmės atošvaistą jiems duoda trečios kategorijos žodžiai, su kuriais anie sueina į samplaikas. O tie trečios kategorijos žodžiai jau vienam Brazdžioniui būdingi: Ermono rasa, dabaros draugė, kvapas iš anapus, osanna, pranašas per sadukėjos girią, miegantieji erodai, šventoji Betlehem žvaigždė, besiantinanti evangelija, Galaado piemenys, kvepanti kasija, ir myra, ir aloe, psalmės, Jėzaus vardas ir jo mirties pastoralė, Jėzaus smūtkelis, tylioji Betlejaus naktis, užmirštos Ezekielio giesmės, Miserere valsas, vario žaltys ir Eugadies vynuogyno sesuo, vargstanti Karazaim, Bethsaida, Erodiada, kagala, Jerikas, Juozapato pakalnė, amžina sanctissima, apokalipsis šv. Jono, žvejys ant Genezareto ežero, Izraelio

skausmas ir Apvaizda, vėlinių baltai juodai išrašinėta kamža, INRI smūtkelis pakluonės pušy, balta tunika, šventas visų išmėginimų velnias, pekliškas kvaitas...

Tai visai naujas žodžių repertuaras — krikščioniškųjų Rytų, Šventojo Rašto žodžių, kuriuos Brazdžionis mėgsta daugiau kaip Kossu-Aleksandravičius žodžius, iš Vakarų literatūros paskolintus.

Šitie trejopi žodžiai eina į Brazdžionio mėgstamus palyginimus ar šiaip įvaizdžius. Brazdžionio žodis tarnauja ne tik vaizdui. Jis yra ir akustinis instrumentas. Ne be reikalo Brazdžioniui taip dažnai pinasi simfonijos, pastoralės, sutemų ritmo andantė, paskutinė kančios uvertiūra, paskutiniosios brėkšmos oktavos, pakrikę gamos; jam ir geneliai su kėkštais dainuoja. Tai jautrumas muzikiniams, akustiniams įspūdziams.

Kiekvienoj poezijoje žodis veikia muzikaliai. Tik Brazdžionis savo žodžiu ypatingai suskambina. Suskambina daugiausia pakartojimu tų pačių vienetų, didesnių ar mažesnių garsinių vienetų — sakinių, žodžių, garsų (aliteracijų, asonansų). Brazdžionis instrumentuoja savo poeziją ne muzikinio įvairumo, bet muzikinio vienodumo, monotonijos principu. Tas pasikartojęs leitmotyvas turi išskirti Brazdžionio poetinę kalbą iš šiaip kasdieninės kalbos.

Šitas originalus Brazdžionio žodis yra jo savotiškos pasaulėjautos rezultatas. Brazdžionis kitaip gyvenimą suvokia, kitaip tame gyvenime pastato save ir žmones. Prieš jo akis išsitiesia ne vieni savo širdies paklydimai. Jam vaidenas viso kosmo kelionė, pradedant nuo mažutėlio ėglio šapelio ir baigiant tautomis ir planetomis. Anapus kosmo ir anapus mirties plazda naujas metafizinis gyvenimas, į kurį, kaip Čiurlionio „Saulės pagarbinime“, visata keliauja, taigi ir žmogus, nes čia jis yra tik benamė paukštė. Šitaip Brazdžioniui susiderina abidvi gyvenimo plotmės — šiaapus ir anapus; susiderina šio pasaulio civilizacinis žmogaus ir natū-

„Vieni vardai į literatūrą ateina, tarsi naujai pasirodžiusios žvaigždės, blyksteli, nustebina, perdega, užgesta; kiti — ateina kaip saulėtekis, pamažu, bet tolydžio nugalėdami tamsą, ir jų triumfas yra tarsi patekanti saulė, kuri neša ir šviesą, ir šilumą, ir gyvybę“. (501 p.)

ralusis gamtos gyvenimas; susiderina žmogus ir Dievybė. Gamtos gyvenimas Brazdžionio apgaubiamas su meile; žmogaus modernusis civilizacinis gyvenimas rodomas iškrypęs ir demaskuojamas, o Dievybė ir tam pagedėliui žmogui mistiškai tiesia pagelbstinčią ranką. Brazdžionis prašneka tauriu iškilmingu tonu, kietu, barančiu, demaskuojančiu ar maldaujančiu, pranašišku tonu. Iš šitokios pasaulėjautos ir plaukianas kelerio pas Brazdžionio žodis: švelnus gamtinis, ir rūstus grubus civilizacinis, ir šventas dieviškasis, Šventojo Rašto ar kitų didžiųjų autoritetų žodis. Iš čia ir ta kalbėtinė garso instrumentacija.

Žodis ir kūryba

Tačiau būti pranašu dar nereikia būti poetu. Giliai ko nors būti sujaudintam ir pergyventi, sultingai tą pergyvenimą pasakyti dar nebus poezijos kūrinys. Gyvenimiškasis jausmas ir žodis turi nusivalyti nuo to momento pykčio, įtūžimo, žodis nuo brutalumo ir vulgarumo, nusivalyti iš viso nuo to, kas charakteringa tik tam vienam praeinamam momentui. Gyvenimiškoji medžiaga turi išeiti perkurta ir susiderinus savo visuma, kurioje visos dalys gravituoja į to kūrinio meninį tikslą.

Brazdžionis dėl to ilgai pats su savim kovojo. Jo viduje būta gilių emocijų, kurios nesidavė išreiškiamos, nesurado tinkamo žodžio. Dar pirmame rinkinyje jo žodžio vaizde buvo daug gyvenimiškosios medžiagos, dar žaliavos, dažnai neapvaldytos, drastiškos, taigi ir nepoetiškos. Jau žymiai mažiau, bet dar paliko jos ir antrame rinkinyje (plg. SOS!). Net trečiame rinkinyje protarpiais randi pergyvenimų ir išraiškos dar nepoetinės. Pvz., „Varžytynės“.

Vienas... Kas daugiau?... Tavo godžios akys
dangų, saulę, žemę, duoda ir marias.

Du... Kas daugiau? Tu imi apakęs —

Du... Kas... — Gyvenimą tu imi ir duodi... Trys...

Čia randam loginę konstrukciją, bet joje pasigendam išvidinės šilumos, kuri negyvame intelekto žodiniame padare būtų kaip siela kūne.

Muzikiniu atžvilgiu Brazdžionio sakinyje įspūdį darė savo nepaprastumu. Jis buvo dažnai nerimuotas, ne visur net aiškiai jaučiamo taisyklingo ritmo, nevienodai išty-susiomis eilutėmis. Bet ypačiai, kaip buvo minėta, jis veikia stipriais pasikartojimais à la:

ar taip imu

ar taip imu

ar taip imu gyvenimą gyventi; — ... žalias sapnas žaliųjų laukų; ... melsvoji tolima lig melsvo dangaus; ... vasara verkianti, raudanti vasara; ... juodose kapinėse juodas angelas; ... aš noriu, jis nori, jis nori, aš noriu; ... žydinti žemė žiedais pražydėtų... *Ženkluose ir stebukluose* plg. „Pasaulio pasaka“!

Šitokis pasikartojimas, ypačiai, kur jis yra aliteracinis ar asonansinis, veikia ir optinę ir akustinę vaizduotę.

Akustiniais muzikiniais efektais žaisdamas, Brazdžio-nis griebėsi net eksperimentų. Mėgino estetinius nusitei-kimus sukelti eilėraščio viena muzikine forma, paneig-damas žodžio vaizdą ir prasmę. Štai viena strofa iš „Žalio ieroglifo“:

Ž ž šarū daulėlio,

alaly tatato tatyta.

Lylia lylia vajarto arito jėli,

saduto uto ryta.

Tokia eksperimentinė konstrukcija čia jokio estetinio įspūdžio nedaro. Vienu skambėjimu literatūros kūrinys negali būti pagrįstas. Tiesa, grožinės, girdėdami mums nesupran-tama kalba dainuojant, deklamuojant. Bet tai bus grožėji-masis ne literatūra, o deklamacijos, dainavimo menu. Lite-

ratūros kūrinys iš esmės yra sutapęs garsas ir prasmė. Ir eksperimentai juodu atskirti yra tušti ir pavėlinti...

Tačiau Brazdžionio pasaulėjauta aiškėjo. Aiškėjo, tiklėjo ir žodis. Vis labiau derinosi prasmė su garsu. Iš esmės betgi ir Brazdžionio pasaulėjauta ir jo poetinio žodžio charakteris liko tas pats; tos pačios kategorijos liko ir žodžio poetinės priemonės. Tik žodžio vaizdai stiprėjo, išsigliaudė į aiškius kontrastus, šviesinius ir šešėlinius; stiprėjo lietuviškasis vaizdas; gilėjo Šv. Rašto ar apskritai krikščioniškai rytietiškoji terminija; eilė svetimųjų terminų išnyko; paliko skaitytojui daugumas jau suprantami. Žodžiu, Brazdžionis savo viduje susikondensavo, išryškėjo, ir jo žodis paprastėjo. Supaprastėjo ir jo muzikinio efekto priemonės: sugrįžo rimas, sušvelninama muzikinė instrumentacija. Dabar ir jausmas, ir mintis, ir vaizdas, ir garsas jau aiškiai laužiasi pro Brazdžionį, kuriantį, formuojantį, ir gauna aiškias menines formas. Jos visos gerai nukreiptos į meninį tikslą; jos daro stiprų estetinį įspūdį; jos gerai pareiškia ir patį autorių. Autorius gali jaustis, kad vidaus pasaulį jam pasiseka išsakyti.

Kaip Brazdžionio poezijoje pasiekta poetinės idėjos ir žodžio atitikimo, geriau galima pastebėti iš konkrečios iliustracijos.

Žodinio vaizdo iliustravimas

Viršum klonių, kur žydi ramunė
ir linguoja kvepėdamas kmynas,
viršum miestų, homora kur tūno,
viršum marių, kur jachtos skandinas,

viršum žemės numirusio juoko,
viršum plieno, ugnies ir patrankų,
pro žvaigždžių ir pro mėnesio šokį
kažkas tiesia kruviną ranką.

Bėga upės pakalnėsna, alma,
neša nuodėmės vandenį tirštą,
laša kraujas iš apversto delno,
lašą kraujas iš drebančių pirštų...

Jūs, iš marmuro balto bažnyčių,
jūs, iš požemio naftos šaltinių,
jūs, pro streikus, kerštus ir patyčią,
jūs, kur šokat, ir jūs, nusiminę,

į procesiją gaudžiantis varpas,
į procesiją šaukia Osanna,
ir į širdį, skausmingai atšarpią,
pamažu rankos lašas srovena.

O, pavasario žydinčio Kristau,
amžinai tu lašėk į tą taurę!
Į tave mes procesijoje klystam,
skamba būgnai, ragai ir litaurai.

Eilėraštyje dvi plotmės: žemės gyvenimo nervingas pakrikimas, nors jo paskirtis — kelionė į Kristų; antra — mistinis pasaulio atpirkimas ir jo gaivinimas. Ta pirmoji plotmė, tas pasaulio visuotinumasis išreiškimas tik keliais sintetiniais vaizdais, bet tokiais, kad juose pajauti visą pasaulį su gamta ir žmonėmis; pajauti tuose dviejuose vaizduose gamtinio gyvenimo nekaltumą, organišką lėtą dinamiką (žydi ramunė, linguoja kvėpėdamas kmynas), o civilizacinio gyvenimo vaizduose vėl pajauti kontrastišką nuotaiką — nervingai dinamišką, pragaištingai tvankią (homora tūno, numiręs juokas, plienas, ugnis ir patrankos). Ir antroji plotmė — Kristaus mistinis skausmingas išganomasis darbas — kaip puikiai išreiškimas vaizdu ištiestos kruvinos rankos su lašančiu krauju iš drebančių pirštų. Čia tiek paslapties, tiek skausmo, tiek aukos ir dramos, o žodžių — kuo mažiausia...

Reiktų tik perbėgti akimis, kaip kitos strofos sukonstruotos, kaip eilėraštyje pereinama iš pasaulio misterijos konstatavimo į pranašiską šaukimą pasauliui, kaip tas šaukimas pavirsta malda Kristui, — ir pamatysim, kad čia pasaulio tragizmas stipriai pergyventas, susiradęs poeto dvasioje aiškius, konkrečius sintetinius vaizdus ir tiems vaizdams kuo tinkamiausią žodį, kurių kiekvienas eina pagrindinės nuotaikos kryptimi. Čia žodis pavirtęs tikrąja, gyvąja poezija.

Žodinio garso iliustravimas

Anapus jūrų baltas laivas plaukia,
suglaudžia plaukdamas bures
ir nesuspėjančių kelias dienas palaukia,
ir ima skęst į gintaro marias.

Keliais keleiviai eina ir nueina —
nueis, nuskęs ir ženklų nepaliks,
švies švyturys kas dieną pakaleiną,
ir danguje žuvėdros pasiklydę klyks.

Anapus jūrų saulė nusileido,
tekėjo žvaigždės aukso spinduliais —
anapus jūrų, neparodžius veido,
ir mūs nelaimė nusileis.

Eikim kitu keliu nei į aną eilėrašty: iš formos į turinį.

Nustebina šiame eilėraštyje iš karto gausus asonansas, aliteracija. Pirmoj strofoje iš karto stipriai suskamba pasikartojąs šviesusis garsas *l* ir pusiau atviras *au*, kuris tolesnėse strofos eilutėse atsileidžia. Antrojo strofoje dar stipriau suskamba, bet jau kitas garsas (keliais keleiviai eina ir nueina... *kel* -ei) su žymiai stipresniu įsitempimu ir pereina į labai stipraus įtempimo garsą (švies švyturys... pasiklydę klyks). Tai aukščiausias pakilimas, fortissime. Trečiame

posme jau nė vieno tokio forte garso nebėra. Bendrame garsų mišinyje stiprėliau išsimuša tik *s*, toliau sugrįžta į šviesųjį *l* ir švelniusius, tyluosius *m*, *n*.

Tai negyvoji raidė. Tačiau ji pasirodo gyva, kada imi stebėti visą eilėraščio nuotaiką. Visas eilėraštis juk tai žmogaus kelionė visatoj. Pirmoj strofoj autorius tekonstatavo tik bendrinį visuotinį aktą — kad viskas keliauja, viskas ateina ir praeina. Tas bendrinis kelias sukelia elegišką melancholišką nuotaiką. Bet su antrąja strofa elegija virsta skausminga: juk pats ženkle nepaliksi, nors viskas bus tas pats; tai jau kontrastas su visata. Ir dabar matyt, kaip pirmosios strofos elegiška nuotaika gražiai derinasi su žodinėmis vokalinėmis priemonėmis; matyt, kaip su pakintančia sielvartėjančia nuotaika kinta, griežtėja ir antros strofos garsinė instrumentacija. Pagaliau su paskutine strofa nuotaika atsileidžia iš skausmingosios vėl į eleginę: juk visas mūsų gyvenimas yra nelaimė, ir tegul ji leidžiasi. Ši nuotaika lyg nuskamba piano garsais ir apžvelgoje garsinę instrumentaciją.

Nesileidžiant į kitas stiliaus priemones, matyti, kaip poeto emocija suplazda, suskamba net smulkiose formos detalėse. Gyvasis jausmas sušvinta šitose formose kaip gaivinanti saulės šviesa krištolo induose.